

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**PROMJENE U PSIHOLOŠKIM POSLJEDICAMA
NEZAPOSLENOSTI U FUNKCIJI DOBI I OBRAZOVANJA**

Diplomski rad

Katarina Vrdoljak

Mentor: Dr. sc. Branimir Šverko

Zagreb, 2006.

SADRŽAJ

1. SAŽETAK	2
2. UVOD	3
Psihološke posljedice nezaposlenosti	4
Objašnjenja posljedica nezaposlenosti	6
Čimbenici koji uzrokuju razlike u reakcijama/iskustvu nezaposlenih	8
3. PROBLEM ISTRAŽIVANJA	10
4. METODOLOGIJA	11
Sudionici i postupak	11
Instrumenti	14
5. REZULTATI	16
Deskriptivna analiza glavnih varijabli istraživanja	16
Promjena u psihološkim posljedicama tijekom godine dana nezaposlenosti	18
Povezanost dobi i obrazovanja s promjenama u psihološkim posljedicama nezaposlenosti	19
6. DISKUSIJA	27
Promjena u psihološkim posljedicama nezaposlenosti	27
Povezanost dobi i obrazovanja s promjenama u psihološkim posljedicama nezaposlenosti.....	29
Metodološki nedostaci istraživanja	32
7. ZAKLJUČAK	34
8. LITERATURA	35
9. PRILOG	38

SAŽETAK

Analizom podataka iz jednog longitudinalnog istraživanja nastojali smo utvrditi do kakvih promjena dolazi u psihološkim posljedicama nezaposlenosti kod nezaposlenih osoba na području Republike Hrvatske, koji u jednogodišnjem razdoblju nisu promijenili svoj status „nezaposlen“. Pod psihološkim posljedicama nezaposlenosti podrazumijevamo: psihološku deprivaciju, subjektivno financijsko stanje (financijske brige) i psihičko zdravlje. Osim toga, zanimalo nas je jesu li eventualne promjene u tim psihološkim posljedicama nezaposlenosti povezane s dobnom kategorijom i obrazovnom razinom nezaposlenih osoba.

Utvrđeno je da je tijekom jednogodišnjeg razdoblja nezaposlenosti došlo do povećanja psihološke deprivacije i smanjenja psihičkog zdravlja, dok se stupanj financijskih briga nije promijenio.

Dob kao nezavisna varijabla se pokazala značajnom varijablom za psihološku deprivaciju i psihičko zdravlje gdje mlađa skupina ima manje negativnih psiholoških posljedica od starijih skupina.

Obrazovanje, kao druga nezavisna varijabla u istraživanju, nije se pokazala značajnom varijablom niti za jednu psihološku posljedicu nezaposlenosti.

Niti jedna interakcija točke mjerenja i nezavisnih varijabli nije se pokazala značajnom. Drugim riječima, promjene u psihološkim posljedicama nezaposlenosti nisu povezane s dobi i obrazovanjem.

Ključne riječi: nezaposlenost, psihološka deprivacija, financijske brige, psihološko zdravlje, dob, obrazovanje

Key words: unemployment, psychological deprivation, financial strain, mental health, age, education

UVOD

Oko toga da je rad važan, da predstavlja nešto bitno u životu suvremenog čovjeka, vjerojatno će se složiti svi. Zašto je to tako?

Ako pogledamo statistike koje nam govore da čovjek u radu prosječno provede 35 godina svoga života, odgovor na ovo pitanje i neće biti tako težak. Još ako tomu pribrojimo i obrazovanje za rad i uz rad, brige kojima je čovjek izložen izvan svog radnog vremena, možemo zaključiti da rad u životu pojedinca nesumnjivo ima važnu ulogu, bolje rečeno uloge. Šverko (1991) npr. sažima uloge rada u četiri kategorije. To su:

1. *Ekonomska funkcija.* Čovjek radi da zaradi i osigura egzistenciju, za sebe i sve one koji o njemu ovise. Naravno, iako je vrlo važna, to nije jedina funkcija rada jer da je tako ljudi ne bi radili u uvjetima materijalne osiguranosti.
2. *Socijalna funkcija.* Rad omogućava socijalnu interakciju, susretanje i druženje, stvaranje i razvijanje prijateljstva. Ta interakcija je važan izvor čovjekovih afilijacijskih potreba.
3. *Izvor društvenog statusa i prestiža.* Status što ga pojedinac ima u društvu uvelike će ovisiti i o tome da li radi i naravno o tomu, što radi. Primjerice, nekvalificirani građevinski radnik će imati niži status od kvalificiranog građevinskog radnika. K tomu, status čovjekovog zanimanja nadilazi granice radne organizacije, te će tako direktor nekog poduzeća i općenito imati i veliki status u društvu.
4. *Psihološka funkcija.* Rad je izvor identiteta pojedinca, samopoštovanja, osjećaja vlastite vrijednosti, pa čak i samoaktualizacije, odnosno stanja harmoničnog ispunjenja, ispunjenja kreativnih potencijala.

Iz ovoga je jasno da je čovjek, ukoliko ne radi, pod rizikom da će imati problema u ostvarivanju tih funkcija, odnosno problema u ekonomskom, socijalnom i psihološkom aspektu života.

Ali prvo, kako definiramo nezaposlenost? Standardna definicija *nezaposlenosti* prema Međunarodnoj organizaciji rada obuhvaća sve osobe starije od dobne granice određene za mjerenje ekonomski aktivnog stanovništva, koje zadovoljavaju tri kriterija, tj. koje su bile:

1. bez posla, odnosno nisu imale plaćeno zaposlenje ili nisu bile samozaposlene
2. trenutno na raspolaganju za posao, odnosno bile su spremne započeti s poslom u svakom trenutku tijekom referentnog razdoblja
3. tražile posao, odnosno poduzimale su određene korake u cilju pronalaženja plaćenog zaposlenja ili samozapošljavanja. (prema Mrnjavac, 1996).

Osim gubitka dobrobiti koje donosi zaposlenje, nezaposlenost uključuje i učenje novih uloga i prilagođavanje promijenjenim okolnostima, a to sve zajedno predstavlja značajan izvor stresa koji za sobom povlači i promjene u doživljavanju i ponašanju, odnosno rezultira psihološkim posljedicama nezaposlenosti (Galešić, Maslić-Seršić i Šverko, 2003).

Psihološke posljedice nezaposlenosti

Za većinu ljudi, nezaposlenost je izrazito stresan događaj koji dovodi do ozbiljnih posljedica u psihičkom i fizičkom zdravlju. Ono uzrokuje različite negativne afektivne reakcije koje dugoročno narušavaju zdravlje. Nezaposlene osobe imaju višu razinu negativnih osjećaja i nižu razinu sreće, životnog zadovoljstva i pozitivnih osjećaja u odnosu na zaposlene osobe (Fryer i Payne, 1986). U istraživanjima psiholoških posljedica nezaposlenosti često se koristi konstrukt „psihološko zdravlje“ koje obuhvaća niz afektivnih, kognitivnih i ponašajnih procesa. Osoba koja ima loše psihološko zdravlje karakterizirana je anksioznošću, depresivnošću, niskim moralom, niskim samopoštovanjem, niskim osjećajem autonomije, nesposobnošću suočavanja sa životnim problemima i općenitim nezadovoljstvom. (Warr, 1984).

Hanisch (1999) navodi niz negativnih posljedica po psihičko i fizičko zdravlje nezaposlene osobe. S nezaposlenosti su povezane i anksioznost, depresija, hostilnost i ljutnja, smanjeno samopoštovanje i životno zadovoljstvo. Može doći do socijalne izolacije, a također se mogu javiti i psihijatrijski poremećaji i pokušaji samoubojstva. Osim ovih psihičkih poteškoća, Hanisch navodi i niz fizičkih poteškoća. To su: bolesti

srca, čirevi na želucu, problemi sa spavanjem, infarkt, hipertenzija i dr. Negativne posljedice mogu se pojaviti i u obitelji, ali i u široj okolini nezaposlene osobe. Primjerice i u najranijoj dobi, djeca čiji su očevi nezaposleni, sporije se razvijaju nego djeca zaposlenih očeva. Buseman i Harder (1932; prema Fryer, 1998) su pronašli da je lošiji školski uspjeh djece povezan s nezaposlenošću očeva. Djeca nezaposlenih roditelja su pod većim rizikom da imaju problema u ponašanju, da budu delikventi te da imaju više emocionalnih problema. Takva djeca češće pate od depresije, emocionalno su osjetljivija i imaju smanjeno samopoštovanje. Supružnici nezaposlenih osoba također su pod većim rizikom da imaju više emocionalnih i fizičkih problema. (McKee i Bell, 1986; prema Fryer, 1998).

McKee i suradnici su prikupili podatke iz različitih istraživanja iz područja psihologije, ekonomije, menadžmenta i sociologije. Studije su podijelili u tri kategorije:

1. transverzalna istraživanja koja uspoređuju zaposlene i nezaposlene skupine
2. longitudinalna istraživanja koja prate zaposlene osobe do njihove nezaposlenosti
3. longitudinalna istraživanja koja prate nezaposlene osobe do njihova zaposlenja.

Transverzalna istraživanja pokazuju da je nezaposlenost jasno povezana s lošijim rezultatima na mjerama psihičke dobrobiti, no ne daju nam podatak što je uzrok, a što posljedica. Odnosno, iz takvih istraživanja ne znamo uzrokuje li nezaposlenost lošije zdravlje ili osobe lošijeg zdravlja lakše izgube svoje posao. Taj podatak se može dobiti jedino longitudinalnim istraživanjima. McKee-Ryan (2003) su u svojoj metaanalizi prikupili podatke koji više govore u prilog drugoj tvrdnji. Šverko, Galešić, Maslić-Seršić (2004) također navode podatak da je loše zdravlje vjerojatnije uzrokovano nezaposlenošću, nego obrnuto.

Objašnjenja psiholoških posljedica nezaposlenosti

Prema Fryeru i Payneu (1986), postoje dva glavna objašnjenja nepovoljnih psiholoških posljedica nezaposlenosti. To su Jahodina deprivacijska teorija i Fryerova teorija ograničavanja djelovanja.

Jahoda (1982) smatra da gubitak posla dovodi do negativnih posljedica jer izostaje niz manifestnih i latentnih funkcija posla za pojedinca. Manifestna funkcija posla jest zarađivanje novca koji osigurava egzistenciju. Toj funkciji Jahoda posvećuje malo pažnje. Prema Jahodi, primarna funkcija posla jest ona koja proizlazi iz njegovih latentnih funkcija. Ona navodi pet latentnih funkcija koje zaposlenje omogućuje. To su: vremenska struktura dana, socijalni kontakti izvan uže obitelji, osjećaj svrsishodnosti odnosno društvene korisnosti, status i identitet, te povećana aktivnost. Nezaposlena osoba jest pod rizikom, da ukoliko ne uspiju pronaći neki drugi izvor, da joj je pristup ovim funkcijama otežan, ako ne i onemogućen. Zbog toga se ova teorija još naziva deprivacijskom teorijom. Ona tako smatra da je bilo kakav posao bolji od nezaposlenosti. Istraživanja samo djelomično podupiru ove pretpostavke. Primjerice Creed i suradnici (2001) u svojim istraživanjima većinom podupiru Jahodinu teoriju, ali je dopunjuju nalazom da nije svaka zaposlenost dobra. Naime, zaposlene osobe koje su nezadovoljne sa svojim trenutnim poslom imaju lošije rezultate na mjerama psihološke dobrobiti od zaposlenih osoba koje su zadovoljne sa svojim poslom. Također se pokazalo da su nezadovoljne zaposlene osobe u mjerama psihološke dobrobiti sličnije nezaposlenim osobama, nego zadovoljnim zaposlenima. Ovo potvrđuju i istraživanja Winefield-a i suradnika iz 1990. godine. (prema Creed 2001)

Drugo važno objašnjenje nepovoljnih psiholoških posljedica nezaposlenosti jest ono koje predlažu *Fryer i Payne* (1986). To je tzv. teorija ograničenja djelovanja (eng. Agency Restriction Theory), odnosno tzv. aktivni pristup. Ova teorija se javlja kao reakcija na prethodnu (Jahodinu) teoriju. Prema ovom pristupu ljudi su intrinzično motivirani da aktivno oblikuju svoju okolinu. Nepovoljno djelovanje nezaposlenosti objašnjava se gubitkom osjećaja kontrole nad životom. Nezaposleni se suočavaju s financijskim poteškoćama, a nedostatak novca je izvor problema i u drugim aspektima života (npr. u održavanju odnosa s drugim ljudima). Nedostatak novca ograničava slobodu izbora i najosnovnije potrebe, poput kupovine hrane i odjeće. Nezaposlenost je psihološki destruktivna jer onemogućava i obeshrabljuje ljude u njihovom djelovanju.

Tako je planiranje budućnosti onemogućeno zbog nedostatka materijalnih resursa. Ukoliko čovjek ne zna koliko će takvo stanje trajati, to dovodi do neizvjesnosti koja još više pogoršava situaciju. Međutim, ako se nezaposlenoj osobi osiguraju sredstva i određena razina društvene kontrole, to će stvoriti uvjete za daljnje zalaganje i smanjenje psihičke uznemirenosti. Također, neka su istraživanja (npr Ullah, 1990) pokazala da postoji jača povezanost psihološkog stanja sa subjektivnim financijskim stanjem, nego s objektivnim financijskim stanjem. Taj nam podatak govori da loše financijsko stanje pridonosi pogoršanju psihološke dobrobiti samo ako osoba doživljava da mu to nije dovoljno kako bi zadovoljio svoje potrebe i želje.

Iako i jedna i druga teorija ne isključuju niti manifestne niti latentne dobiti zaposlenja, razlika je u tomu čemu daju naglasak. Međutim, objašnjenja koja nude i Jahoda (1982) i Fryer sa suradnicima (1986) ne nude potpuno objašnjenje posljedica nezaposlenosti.

Warr u svom pristupu objedinjuje ove dvije glavne teorije (1983). On navodi devet okolinskih faktora čija prisutnost doprinosi psihološkoj dobrobiti pojedinca. To su: mogućnost kontrole, mogućnost upotrebe vještina, ciljevi i izazovi koje pred nas postavlja okolina, raznolikost i dinamičnost, jasnoća okoline, dostupnost novca, fizička sigurnost, socijalni kontakti, te položaj u društvu. *Warr*-ova teorija se još naziva i vitaminski model, jer on koristi analogiju vitamina i zdravlja. Vitamini doprinose zdravlju do određene razine, nakon koje njihovo daljnje uzimanje nema nikakvog učinka. S druge strane neki vitamini mogu čak, u slučaju povećane razine, dovesti do loših posljedica na zdravlje. Tako utječu i karakteristike čovjekove okoline; u određenoj količini doprinose psihičkom zdravlju, ali ako su previše izražene mogu dovesti do poteškoća. Prema *Warru* jedino 3 faktora nemaju loš utjecaj bez obzira na (veću) količinu, a to su novac, fizička sigurnost i cijenjeni status.

Nezaposlenost donosi ograničen pristup značajkama posla koje doprinose psihološkoj dobrobiti, pa se stoga i javljaju negativne posljedice na psihičko i fizičko zdravlje. No ipak, ukoliko nezaposlena osoba raspolaže nekim drugim aktivnostima ili poticajima iz okoline koji će potencijalno nadoknaditi izgubljene prednosti posla, ne mora uopće doći do pada u psihičkom zdravlju i drugih promjena u psihološkim posljedicama nezaposlenosti.

Čimbenici koji uzrokuju razlike u reakcijama/iskustvu nezaposlenih

Kao što smo već rekli, nezaposlenost je negativni životni događaj koji ima posljedice na ekonomske, socijalne i psihološke aspekte života nezaposlenih. No zašto ipak postoje razlike u iskustvu nezaposlenosti i reakcije na nju? Drugim riječima, zašto isti događaj (u ovom slučaju nezaposlenost) utječe različito na različite ljude? Vjerojatno ne postoje dva čovjeka koji će jednako reagirati, ali postoje značajke (bilo da su to značajke okoline, značajke ljudi ili njihova međusobna interakcija) koje doprinose tomu da će neki ljudi u tome biti sličniji, odnosno različitiji.

Fryer i Payne (1986) navode da je taj varijabilitet djelomično rezultat razlika u ekonomskim i socijalnim okolnostima, ali djelom i rezultat individualnih razlika nezaposlenih. Sve to dovodi do razlika u iskustvu nezaposlenosti. Kako bi se te razlike objasnile, u istraživanja psiholoških posljedica nezaposlenosti se uključuju i tzv. moderatorske varijable. *Moderator* je varijabla koja utječe na smjer i/ili jačinu veze između nezavisne (prediktora) i zavisne varijable (kriterija). Ona određuje kada će određeni efekti biti prisutni (prema Baron i Kenny, 1986). Najčešće moderatorske varijable u istraživanjima nezaposlenosti su: spol, dob, obrazovanje, trajanje nezaposlenosti, obiteljska odgovornost, stabilne osobine ličnosti, socijalna podrška itd.

Rezultati istraživanja vezana uz dob često ukazuju na zakrivljeni odnos dobi i negativnih posljedica nezaposlenosti. Odnosno, nezaposlene osobe srednje životne dobi su u lošijoj situaciji od mladih i starijih nezaposlenih osoba (npr. Rowley i Feather, 1987; Warr i Jackson, 1984; Winefield, 1995; Šverko, Galešić, Maslić-Seršić, 2004). Kao objašnjenje često se navodi da su osobe srednje životne dobi ujedno i osobe s najvećom obiteljskom odgovornošću koji imaju djecu koja još ovisе o njima i njihovim financijama. Osim toga, mlađe osobe još uvijek često imaju financijsku potporu obitelji, odnosno roditelja, dok se (naj)starija skupina ljudi približava mirovini, što također pridonosi tomu da su osobe srednje dobi, u usporedbi s njima, više pogođene nezaposlenošću. Neki autori navode i to da se osobe različite dobi različito nose sa nezaposlenošću. Tako se dob pokazala i značajnim prediktorom trajanja nezaposlenosti (Leana i Feldman, 1992). To je vezano i uz to da su starije osobe manje voljne preseliti se, usavršavati se, a također i same smatraju da imaju manje šanse zaposliti se.

Viša razina obrazovanja povoljno utječe na smanjenje negativnih efekata nezaposlenosti. Primjerice, Hepworth (1980) navodi podatak da nekvalificirane i polukvalificirane nezaposlene osobe imaju slabije mentalno zdravlje nego one nezaposlene osobe s višom obrazovnom razinom. Smatra se da objašnjenja toga mogu ležati u nemogućnosti niže obrazovanih da ispune svoje slobodno vrijeme, te financijskim teškoćama i narušenom statusu nezaposlenih osoba. Također su te osobe češće pod utjecajem većeg broja stresora. Primjerice lošijeg su zdravlja, imaju više stambenih problema i sl. U metaanalizi McKee-Ryana i suradnika (2005) se nalazi podatak da je stupanj obrazovanja koji nezaposleni imaju važan za vjerojatnost ponovnog zaposlenja, a time i za pozitivna ili negativna očekivanja i procjenu trenutačne situacije.

Iako je proveden velik broj istraživanja u kojima su se ispitivale ove varijable, mali je broj istraživanja provedenih u Hrvatskoj. Kako svaka zemlja ima svoje kulturalne specifičnosti i povijest, lokalna istraživanja su neophodna. Većina dosadašnjih istraživanja o nezaposlenosti je provedena u zapadnim zemljama čija je gospodarska situacija, a vjerojatno i sustav vrijednosti drugačiji od našeg. Hrvatska, kao zemlja u tranziciji ima sve veći problem s nezaposlenošću. Primjerice, u 2005. godini registrirana je visoka stopa nezaposlenosti (oko 22%), velik je broj dugotrajno nezaposlenih osoba (oko 58% nezaposlenih osoba su nezaposlene više od godine dana), nezaposlene osobe su primorane „raditi na crno“ (više od 30% nezaposlenih osoba koje su prijavljene na HZZ izjavljuje da obavlja poslove „na crno“). (Darja Maslić-Seršić, 2005). Uz sve ovo, život u Hrvatskoj je sve skuplji, obveze sve veće, te se vrlo često financijska ovisnost o roditeljima produžava, a s obzirom na visinu mirovina ljudi su primorani produžiti svoj radni vijek. U ovakvom društvu važno je istražiti sve životne okolnosti i individualne karakteristike koje bi mogle utjecati na stanje nezaposlenih osoba kako bi se njihov utjecaj pokušao prevenirati ili barem pokušao smanjiti. Također je neophodno provjeriti vrijede li postojeći nalazi iz prethodnih istraživanja i u našem kontekstu te jesu li prijedlozi za intervencije koji proizlaze iz tih nalaza primjenjivi i kod nas.

PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Nezaposlenost ima negativan utjecaj na psihološke posljedice pojedinca, ali taj odnos nije tako jednostavan. On ovisi o mnogim faktorima, počevši od samog društvenog konteksta, preko trajanja nezaposlenosti, pa sve do individualnih razlika nezaposlenih osoba. Neke od tih faktora obuhvatili smo i mi u ovoj analizi. Problem našeg istraživanja glasi:

Provjeriti do kakvih promjena dolazi u mjerama psiholoških posljedica nezaposlenosti, na uzorku longitudinalno praćenih osoba koji su tijekom vremenskog perioda od godine dana bili nezaposleni, te provjeriti jesu li te promjene povezane s dobnom kategorijom i obrazovnom razinom.

Psihološke posljedice nezaposlenosti obuhvaćaju: 1. *psihološku deprivaciju*, 2. *subjektivno financijsko stanje (financijske brige)*, 3. *psihičko zdravlje*

Zbog toga potproblemi našeg istraživanja glase:

- a) Ispitati je li došlo do promjene u mjerama psihološke deprivacije tijekom perioda od godine dana, te ovise li te promjene o dobnoj kategoriji, odnosno obrazovnoj razini
- b) Ispitati je li došlo do promjene u mjeri subjektivnog financijskog stanja (financijskim brigama) tijekom perioda od godine dana, te ovise li te promjene o dobnoj kategoriji, odnosno obrazovnoj razini
- c) Ispitati je li došlo do promjene u mjerama psihičkog zdravlja tijekom perioda od godine dana, te ovise li te promjene o dobnoj kategoriji, odnosno obrazovnoj razini

METODOLOGIJA

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu sklopio je s Ministarstvom rada i socijalne Skrbi (sadašnjim Ministarstvom gospodarstva, rada i poduzetništva) ugovor da će provesti empirijsko istraživanje na uzorku nezaposlenih osoba kojemu je cilj: «upoznati psihosocijalne karakteristike nezaposlenih osoba, istražiti psihološke posljedice njihove dugotrajne nezaposlenosti i ustanoviti koja njihova obilježja pridonose reintegraciji u svijet rada, a koja produžuju stanje nezaposlenosti» (prema Galešić, Maslić-Seršić, Šverko, 2003). Do sada su provedena tri vala istraživanja (2003., 2004., 2005. godine). Podaci za ovu analizu preuzeti su iz prva dva dijela istraživanja provedena 2003. i 2004. godine. Treći dio istraživanja je u tijeku.

Sudionici i postupak

Sudionici ovog istraživanja su bile nezaposlene osobe prijavljene na Hrvatskom zavodu za zapošljavanje. U prvom valu istraživanja, koji je proveden tijekom lipnja, srpnja i kolovoza 2003. godine sudionici su kontaktirani osobno, od strane uvježbanih studenata viših godina psihologije. Anketari su sudionicima prilazili u čekaonicama 25 ispostava HZZ-a. Time je obuhvaćeno područje cijele Hrvatske (Zagreb i okolica, Dalmacija, Slavonija, Istra i Primorje, Lika, Kordun i Banovina, Sjeverna Hrvatska). Broj sudionika je proporcionalan stvarnom udjelu nezaposlenih u pojedinom području (vidi Prilog). Zbog mogućnosti da se osobe koje u HZZ dolaze u različito doba dana ili mjeseca međusobno razlikuju, podjednak broj ljudi je anketiran ujutro, popodne, te početkom, sredinom i krajem mjeseca. U ispostavama je osigurana posebna prostorija u kojima su sudionici dobili upute za rad i u kojima su ispunili upitnik. Ispunjavanje upitnika je trajalo između 20 i 40 minuta. Ispitanicima je također objašnjeno da se njihovi podaci iz upitnika neće povezivati s podacima o njihovom identitetu. Ispitanici su zamoljeni da ostave svoje podatke (ime, prezime, adresu i broj telefona) ukoliko pristaju da ih se kontaktira u drugom valu istraživanja. To je učinilo 804 ispitanika (nešto više od 70% ispitanika). Njihovi podaci su upisani u poseban obrazac uz jedinstvenu šifru svakog ispitanika. Utvrđeno je da uzorak dobro odražava strukturu nezaposlenih u Republici Hrvatskoj po većini demografskih varijabli (prema Galešić, Maslić-Seršić i Šverko, 2003). Značajno su odstupale jedino dobna i obrazovna

struktura, odnosno u uzorku smo obuhvatili značajno više mladih i obrazovanih osoba nego što ih je u populaciji. (tablica 1.)

Tablica 1
Struktura populacije i uzorka nezaposlenih u Hrvatskoj po
sociodemografskim obilježjima

	Postotak u populaciji nezaposlenih u RH, 06/2003	Postotak u uzorku našeg istraživanja
Spol		
Muškarci	42%	37,3%
Žene	58%	62,7%
Dob		
Do 24	19%	28,5%
25-34	25%	23,1%
35-44	24%	19,7%
45-54	24%	21,2%
55+	8%	7,5%
Obrazovanje		
NSS (nkv, pkv, nss)	36%	17,9%
SSS (kv, vkv, sss)	57%	71,2%
VSS (všs, vss)	7%	10,9%
Trajanje nezaposlenosti		
do 6 mjeseci	25%	29,9%
od 6 mjeseci do 3 godine	48%	29,3%
više od 3 godine	26%	40,8%
Obiteljska odgovornost		
Nije u braku/bez djece	-*	50,7%
U braku/bez djece	-*	24,0%
U braku/djeca	-*	21,6%
Nije u braku/djeca	-*	3,7%

*nemamo dostupne podatke

Anketari su vodili evidenciju o osobama koje su odbile sudjelovanje u istraživanju. To su činili tako da su zapisivali spol i procjenjivali dob osoba. O obrazovnom statusu tih osoba imamo samo kvalitativna izvješća. Na osnovu tih podataka možemo reći da su sudjelovanje odbijale starije i niže obrazovane osobe. To su osobe koje i inače češće odbijaju sudjelovanje u istraživanjima. Vjerojatan razlog za to jest to da ispunjavanje upitnika doživljavaju prezahtjevnim i prenapornim. (Galešić, Maslić-Seršić i Šverko, 2003).

U tablici 2. nalazi se struktura osoba koje su odbile i koje su pristale sudjelovati u istraživanju.

Tablica 2

Struktura osoba koje su odbile i koje su pristale na sudjelovanje u istraživanju

	Odbili (N=744)	Pristali (N=1138)
Spol		
Muškarci	41%	42%
Žene	59%	58%
Dob		
Do 30	29%	48%
30-39	24%	21%
40-49	33%	19%
50+	14%	12%
UKUPNO	100%	100%

Drugi val istraživanja proveden je od listopada do prosinca 2004. U ovom valu upitnici su slani poštom nakon što su anketari telefonom kontaktirali sve osobe čiji su nam podaci bili dostupni. Ispitanike se podsjetilo na istraživanje u HZZ-u i motiviralo ih se na ponovno sudjelovanje u istraživanju. Rečeno im je da će im se poštom poslati upitnik i adresirana kuverta s poštanskom markom (kako ne bi imali dodatnih troškova), te su također informirani da ukoliko putem pošte vrate ispunjeni upitnik sudjeluju u nagradnoj igri u kojoj će troje ispitanika dobiti nagradu od 1000 kn. Prilikom telefonskog razgovora pitalo ih se o trenutnom radnom statusu, a ti odgovori su se unosili u posebne protokole za svakog ispitanika. U drugom valu istraživanja korištena je nešto skraćena verzija upitnika čije je ispunjavanje trajalo oko 15-ak minuta. Uz upitnik (na kojem je bila upisana šifra ispitanika iz prvog vala) i kuvertu s markom ispitanici su dobili i pismo u kojem je ponovno objašnjena svrha istraživanja i informacija da će troje slučajno odabranih ispitanika koji poštom vrate ispunjeni upitnik dobiti po 1000kn. Poslano je 770 upitnika, od kojih je vraćeno čak 78%, točnije njih 601. Na temelju jedinstvenih šifri ispitanika povezali smo podatke odgovore ispitanike iz prvog i drugog vala istraživanja.

Za potrebe ove analiza korišteni su podaci ispitanika koji u vremenskom razdoblju između prvog i drugog vala istraživanja nisu promijenili svoj status nezaposlenih, odnosno onih koji se nisu uspjeli zaposliti (N=394).

Instrumenti

U okviru projekta «Psihološki aspekti nezaposlenosti» konstruirana su 2 upitnika. Upitnik koji je korišten u prvom valu istraživanja bio je nešto duži i njegovo ispunjavanje trajalo je između 20 i 40 minuta. Obuhvaćao je demografska obilježja, svakodnevne aktivnosti, socijalnu podršku, materijalno stanje, stavove prema radu, stavove prema nezaposlenosti i društvenoj pravdi, načine i intenzitet traženja posla, psihološku deprivaciju i subjektivno zdravlje. Upitnik korišten u drugom valu bio je nešto kraći i njegovo ispunjavanje trajalo je 20-ak minuta. Obuhvaćao je pitanja o radnom statusu, psihološkoj deprivaciji, načinima i intenzitetu traženja posla, materijalnom stanju te subjektivnom zdravlju. U oba upitnika korištena su jednaka pitanja za mjerenje istog konstrukta.

Za potrebe ovog istraživanja analizirane su sljedeće varijable: dob, obrazovanje, te mjere psihološke deprivacije, financijskih briga i općeg psihičkog zdravlja.

Psihološka deprivacija

Jahoda definira psihološku deprivaciju kao hipotetsko stanje koje proizlazi iz nemogućnosti nezaposlene osobe da ostvari latentne funkcije rada. (1982; prema Galešić, Maslić-Seršić i Šverko, 2003, 2004). U upitniku korištenom u ovom istraživanju mjerena je pomoću šest pitanja. Ispitanici su na svako pitanje odgovarali zaokruživanjem jednog od četiri ponuđena odgovora. Pitanjima je operacionalizirano pet latentnih funkcija rada: strukturiranost vremena tijekom tipičnog dana i smislenost dnevnih aktivnosti, redovitu socijalnu interakciju, osjećaj društvene korisnosti te ostvarenje društvenog prestiža i samoaktualizacije. Provedena je faktorska analiza na ovih šest pitanja koja je pokazala da su odgovori na njih indikatori jedne dimenzije (Galešić, Maslić-Seršić i Šverko, 2003) te smo u daljnjim analizama uzimali ukupni rezultat svakog ispitanika dobiven zbrojem odgovora na ovih šest pitanja, pri čemu veći rezultat ukazuje na veći stupanj psihološke deprivacije. Koeficijent pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije *Cronbachov alpha* za ovu skalu u 1. valu istraživanja našeg istraživanja iznosi 0,75, a u 2. valu iznosi 0,78. Skala psihološke deprivacije nalazi se u Prilogu.

Subjektivno financijsko stanje (financijske brige)

Financijske brige mjerene su pomoću pitanja koje je glasilo: «*Gledajući mjesec dana unatrag, koliko su vas često morale ozbiljne novčane brige?*». Ispitanici su na to pitanje odgovarali zaokruživanjem jednog od 5 ponuđenih odgovora (1. *Nikad*, 2. *Ponekad*, 3. *Često*, 4. *Gotovo stalno*, 5. *Stalno*). Odnosno, subjektivno financijsko stanje jest percepcija vlastitog financijskog stanja u cjelini. Veći rezultat na ovoj mjeri znači da se osoba češće brine oko financija, odnosno da lošije percipira svoju financijsku situaciju. Taj konstrukt je prema nekim autorima umjereno povezan s objektivnim financijskim stanjem (Vinokur i Van Ryn, 1996; prema Gowan i Gatewood, 1997, Šverko i sur., 2003). Folkmanova i Lazarus smatraju da su subjektivne procjene važnije u procesu doživljavanja stresa od objektivnih (1984; prema Terry, 1994). Dvije osobe mogu imati jednaka primanja, ali se njihove obveze mogu uvelike razlikovati. Tako će se i njihova percepcija financijskog stanja razlikovati. (McKee-Rayan, 2005)

Psihičko zdravlje

Subjektivno zdravlje ispitanika mjerilo se pomoću Upitnika zdravlja SF-36 (SF-36 Health Survey, Ware i sur., 1993). Ovim upitnikom se mjere dva općenita koncepta zdravlja - fizičko i psihičko zdravlje. Upitnik sadrži 36 pitanja, odnosno osam skala: fizičko funkcioniranje (FF), ograničenja u ostvarenju životnih uloga zbog problema fizičkog zdravlja (UF), tjelesni bolovi (TB), opće zdravlje (OZ), vitalnost (energija/umor) (V), socijalno funkcioniranje (SF), ograničenja u ostvarenju životnih uloga zbog emocionalnih problema (UE), psihičko zdravlje (PZ). Kako smo mi u ovom istraživanju željeli ispitati psihičko zdravlje ispitanika, kao mjeru smo uzimali prosjek odgovora svakog ispitanika na prethodno transformiranim skalama SF, UE i PZ. Rezultat se mogao kretati od 0-100, pri čemu veći rezultat znači bolje psihičko zdravlje. Koeficijent pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije *Cronbachov alpha* za ovu skalu u 1. valu našeg istraživanja iznosi 0,84, a u 2. valu iznosi 0,89. Skale psihičkog zdravlja nalaze se u Prilogu.

REZULTATI

U prvom dijelu prikazat ćemo deskriptivne podatke varijabli ovog istraživanja, a u drugom dijelu ćemo pomoću t-testova za velike zavisne uzorke i složenih analizi varijanci za djelomično zavisne uzorke pokušati odgovoriti na problem ovog istraživanja.

Deskriptivna analiza glavnih varijabli istraživanja

U tablici 3. nalaze se deskriptivni parametri glavnih varijabli ovog istraživanja. Glavne varijable su: psihološka deprivacija, subjektivno financijsko stanje, te psihičko zdravlje (sve te varijable mjerene su u dvije točke mjerenja), dob, obrazovanje, te prethodno trajanje nezaposlenosti.

Tablica 3
Deskriptivni parametri glavnih varijabli korištenih u istraživanju

	N*	M	SD	Min	Max	z
Psihološka deprivacija u 1. točki	384	12,2	3,30	6	24	2,69**
Psihološka deprivacija u 2. točki	391	13,5	3,55	6	24	2,15**
Subjektivno financijsko stanje u 1. točki	385	3,3	1,20	1	5	3,71**
Subjektivno financijsko stanje u 2. točki	392	3,4	1,21	1	5	3,25**
Psihičko zdravlje u 1. točki	356	66,3	23,92	0	100	2,10**
Psihičko zdravlje u 2. točki	361	61,9	25,27	0	100	1,91**
Dob	386	35,0	12,45	17	62	2,16**
Obrazovanje	386	4,7	1,34	2	8	4,31**
Prethodno trajanje nezaposlenosti (u mjesecima)	375	46,6	58,19	0	439	4,10**

*broj ispitanika varira od analize do analize zbog podataka koji nedostaju

** $p < 0,01$; z-Kolmogorov-Smirnovljeva z-vrijednost

Legenda:

N-broj ispitanika, M-aritmetička sredina, SD-standardna devijacija, Min-minimalni rezultat, Max-maksimalni rezultat, z-Kolmogorov-Smirnovljeva z-vrijednost, **obrazovanje** (1=bez škole ili sa završena 1-3 razreda OŠ, 2=4-7 razreda OŠ, 3=OŠ, 4=1-3 godine srednje stručne škole, 5=4 razreda stručne srednje škole, 6=gimnazija, 7=viša škola, prvi stupanj fakulteta, stručni studij, 8=fakultet, akademija, 9=poslijediplomski studij)

Na mjeri *psihološke deprivacije* bilo je moguće postići rezultat između 6 i 24, pri čemu veći rezultat znači veći stupanj psihološke deprivacije nekih ili svih latentnih funkcija zaposlenja. Prosječan rezultat u prvoj točki mjerenja na ovoj mjeri psiholoških posljedica nezaposlenosti jest 12,2 dok je u drugoj točki mjerenja nešto viši, odnosno 13,4.

Na mjeri *subjektivnog financijskog stanja (financijskih briga)* bilo je moguće postići rezultat između 1 i 5, pri čemu veći rezultat znači da osoba ima lošije subjektivno financijsko stanje, odnosno da ima više financijskih briga. Prosječan rezultat na ovoj mjeri psiholoških posljedica nezaposlenosti jest 3,3. Prosječan rezultat u drugoj točki mjerenja na ovoj mjeri jest 3,4.

Slična situacija je i s mjerom *psihičkog zdravlja*. Naime, na toj mjeri ispitanici su mogli postići rezultat između 0 i 100. Veći rezultat znači bolje psihičko stanje. U drugoj točki mjerenja prosječan rezultat na ovoj mjeri jest niži (M druge točke=62,7) u odnosu na prvu točku mjerenja (M prve točke mjerenja=66,9).

Sve distribucije glavnih varijabli statistički se značajno razlikuju od normalne distribucije, uz rizik pogrešnog zaključivanja manjeg od 1% (Kolmogorov-Smirnovljeve z-vrijednosti nalaze se u tablici 2). Pretpostavljamo da ovo odstupanje neće bitno utjecati na rezultate provedenih statističkih postupaka koji zahtijevaju normalitet distribucija. Naime, među istraživačima vrijedi da: samo u slučaju ako podaci sugeriraju da su pretpostavke parametrijske statistike narušene u ekstremnom stupnju, standardni postupci koji zahtijevaju normalitet distribucija daju neprihvatljive rezultate. U drugim slučajevima, iako distribucije odstupaju od normalnih, ovi postupci daju prihvatljive rezultate (Aron i Aron, 1994).

Promjena u psihološkim posljedicama tijekom godine dana nezaposlenosti

Kako bismo utvrdili je li došlo do promjene na mjerama psiholoških posljedica nezaposlenosti (psihološkoj deprivaciji, financijskim brigama, psihičkom zdravlju) izračunali smo 3 t-testa za velike zavisne uzorke.

Tablica 3a

Rezultati provjere značajnosti razlika na mjerama psihološke deprivacije, financijskih briga i psihičkog zdravlja u prvoj (1) i drugoj točki mjerenja (2)

	M1	M2	t	df	p
Psihološka deprivacija 1 i 2	12,2	13,4	-7,61	380	<,01
Subjektivno financijsko stanje 1 i 2	3,3	3,4	-1,01	382	>,05
Psihičko zdravlje 1 i 2	66,9	62,7	3,34	327	<,01

Legenda:

M1, M2-aritmetičke sredine, **t**-vrijednost t-testa, **df**-stupnjevi slobode, **p**-razina rizika

Kao što je vidljivo iz tablice 3a, provjera razlike prosječnih rezultata koje sudionici postižu na mjeri psihološke deprivacije pokazala se značajnom uz rizik manji od 1%. U drugoj točki mjerenja došlo je do povećanja doživljaja psihološke deprivacije u odnosu na prvu točku mjerenja (M prve točke=12,2; M druge točke=13,4). Ta razlika je statistički značajna uz rizik manji od 1%.

Suprotno tome, prosječni rezultat na mjeri financijskih briga u drugoj točki mjerenja u odnosu na prvu točku mjerenja neznatno se povećao (M prve točke=3,3; M druge točke=3,4) i ta razlika nije statistički značajna uz rizik veći od 5%.

Razlika u prosječnom rezultatu na mjeri psihičkog zdravlja nakon godine dana nezaposlenosti pokazala se značajnom i to uz rizik manji od 1%. U drugoj točki mjerenja došlo je do smanjenja psihičkog zdravlja u odnosu na prvu točku mjerenja (M prve točke=66,9; M druge točke=62,7).

Povezanost dobi i obrazovanja s promjenama u psihološkim posljedicama nezaposlenosti

Kako bismo ispitali postoje li razlike u psihološkim posljedicama nezaposlenosti između nezaposlenih osoba različite dobi i osoba različitog obrazovanja i je li promjena u psihološkim posljedicama nezaposlenosti povezana s dobi i obrazovanjem, podatke smo obradili složenim analizama varijance s ponovljenim mjerenjem.

Ispitanike smo s obzirom na dob podijelili u tri skupine i to one do 30 godina (mladi), od 31-45 (srednji) i od 46 i više (stariji). Za ovakvu podjelu smo se odlučili jer smatramo da su osobe između 30 i 45 godina one osobe koje imaju najviše obiteljskih obaveza i odgovornosti zbog kojih im je najpotrebniji posao (odnosno resursi). Isto tako smo i *obrazovanje* podijelili u tri kategorije, i to na NSS - nk, pk, ps (nisko obrazovani), SSS - kv, vk, ss (srednje obrazovani) i VSS - v, vs (visoko obrazovani). Ovakva podjela je najčešća kako u istraživanjima tako i općenito. Smatra se da nezaposlene osobe različite razine obrazovanja različito provode svoje vrijeme. Naime, pretpostavlja se da se osobe višeg obrazovanja bave poslovima koje bolje zamjenjuju latentne i manifestne funkcije rada.

Postoje jasni podaci povezanosti prethodnog trajanja nezaposlenosti s psihološkim posljedicama nezaposlenosti, kao i jasne povezanosti psihičkog zdravlja s dobi. Zbog toga su prethodno trajanje nezaposlenosti (u svim analizama) te dob (prilikom provjeravanja utjecaja obrazovanja na psihičko zdravlje) imali status kovarijata. Tako smo provjerili odnos dobi i obrazovanja s promjenama psiholoških posljedica nezaposlenosti u uvjetima kada bi sve osobe "bile izjednačene" po prethodnom trajanju, odnosno dobi (pri provjeravanju povezanosti psihičkog zdravlja i obrazovanja). Kovarijate smo uključili samo u analize u kojima su se pokazale značajnima. U analizama u kojima se nisu pokazali značajnima, nije ih bilo potrebe kontrolirati. Pri tome smo pošli od principa parsimonije, koji nam kaže da ukoliko neku pojavu možemo objasniti s više podjednako održivim objašnjenjima (odnosno analizama), prednost trebamo dati onome koje je jednostavnije. (prema Petz, 1992.)

1. Analize varijance za zavisnu varijablu Psihološka deprivacija

A. U prvoj analizi ispitali smo razlike u mjerama psihološke deprivacije između tri nezavisne dobne skupine i s obzirom na dvije točke mjerenja.

Rezultati se nalaze u tablici 4.

Tablica 4
Rezultati složene analize varijance za varijablu Psihološka deprivacija

varijabla	df	F-omjer	značajnost
Točka mjerenja	1	58,37	p<,01
Dob	2	10,16	p<,01
Točka mjerenja × dob	2	,77	p>,05

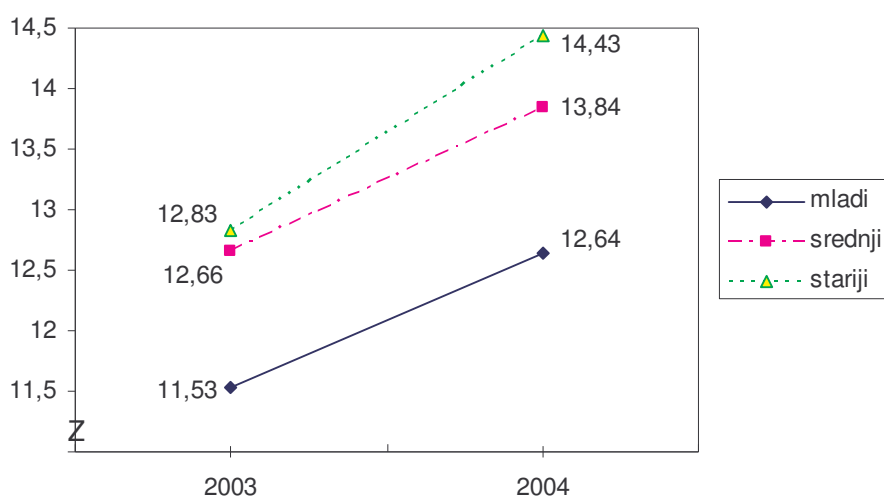
Glavni efekt točke mjerenja pokazao se značajnim ($F=58,37$; $df=1$; $p<,01$). Odnosno, na razini cjelokupnog uzorka došlo je do statistički značajne promjene u mjerama psihološke deprivacije. Točnije, tijekom razdoblja od godine dana, kod osoba koje su u obje točke mjerenja bile nezaposlene došlo je do povećanja rezultata na mjerama psihološke deprivacije. To je i u skladu s očekivanjima da se psihološka deprivacija povećava ako je osoba duže nezaposlena. Glavni efekt dobi se također pokazao značajnim ($F=10,16$; $df=2$; $p<,01$). To znači da se osobe različite dobi statistički značajno razlikuju u psihološkoj deprivaciji, i to u obje točke mjerenja.

Interakcija dobi i točke mjerenja pokazala se neznačajnom ($F=,77$; $df=2$; $p>,05$). Odnosno, možemo reći da su promjene do kojih dolazi u psihološkoj deprivaciji nezaposlenih osoba u drugoj točki mjerenja u odnosu na prvu točku mjerenja jednake kod svih dobnih skupina.

Dodatno, kako bismo provjerili među kojim dobnim skupinama postoji razlika u psihološkoj deprivaciji proveli smo Scheffeov post-hoc test koji nam pokazuje da se mladi statistički značajno razlikuju od obje starije skupine ($p<,01$), dok se srednja dobna skupina statistički značajno ne razlikuje od najstarije dobne skupine ($p>,05$).

Razlika ide u smjeru da su mladi u obje točke mjerenja manje deprivirani od dvije starije skupine koje se statistički međusobno ne razlikuju u psihološkoj deprivaciji.

Rezultati su vidljivi i na slici 1.

Slika 1. Psihološka deprivacija sudionika različitih dobnih skupina u dvije točke mjerenja

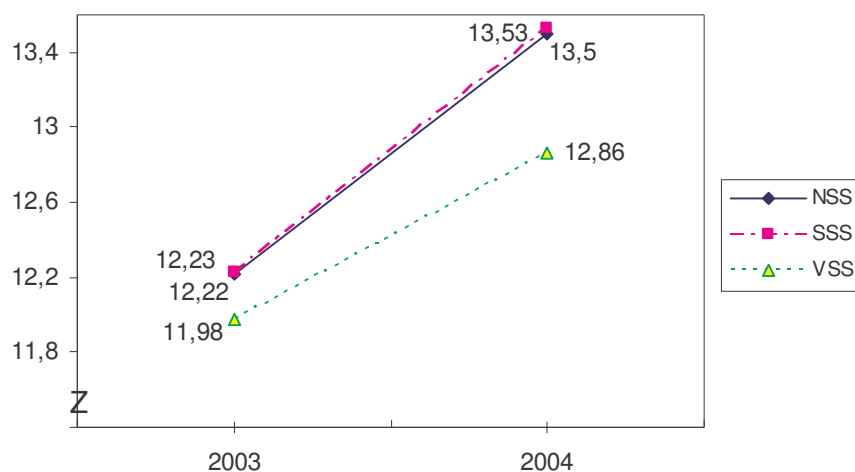
B. U drugoj analizi ispitali smo razlike u mjerama psihološke deprivacije između tri nezavisne obrazovne skupine i s obzirom na dvije točke mjerenja.

Rezultati se nalaze u tablici 5.

Tablica 5
Rezultati složene analize varijance za varijablu Psihološka deprivacija

varijabla	df	F-omjer	značajnost
Točka mjerenja	1	27,47	P<,01
Obrazovanje	2	,43	p>,05
Točka mjerenja × obrazovanje	2	,31	p>,05

Glavni efekt točke mjerenja pokazao se značajnim ($F=27,47$; $df=1$; $p<,01$). Kao što je to vidljivo i iz slike 2., na razini cjelokupnog uzorka došlo je do statistički značajne promjene u mjerama psihološke deprivacije tokom razdoblja od godine dana kod osoba koje su u obje točke mjerenja bile nezaposlene. Odnosno, kod tih osoba došlo je do povećanja psihološke deprivacije. To je i u skladu s očekivanjima. Glavni efekt obrazovanja ($F=,43$; $df=2$; $p>,05$) i interakcijski efekt točke mjerenja i obrazovanja ($F=,31$; $df=2$; $p>,05$) nisu se pokazali značajnima.

Slika 2. Psihološka deprivacija sudionika različitih obrazovnih kategorija u dvije točke mjerenja

2. Analize varijance za zavisnu varijablu Subjektivno financijsko stanje

A. U prvoj analizi ispitali smo razlike u mjerama subjektivnog financijskog stanja (financijskih briga) između tri nezavisne dobne skupine i s obzirom na dvije točke mjerenja. Rezultati se nalaze u tablici 6.

Tablica 6

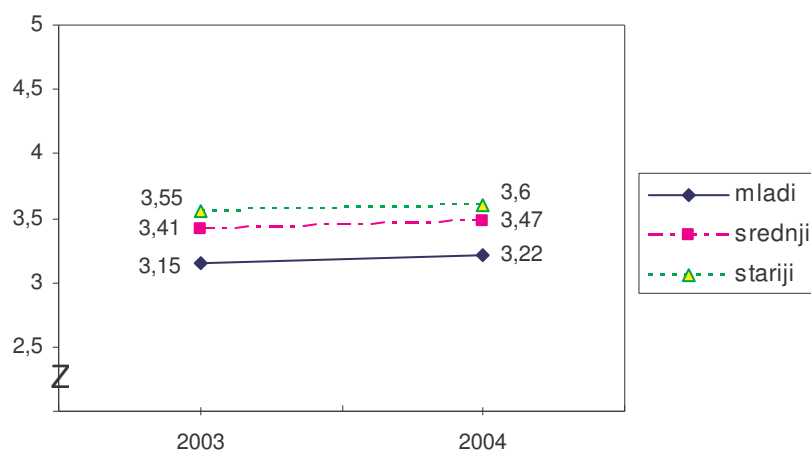
Rezultati složene analize varijance za varijablu Subjektivnog financijskog stanja

varijabla	df	F-omjer	značajnost
Točka mjerenja	1	0,73	$p > ,05$
Dob	2	1,82	$P > ,05$
Točka mjerenja \times dob	2	,01	$p > ,05$
Prethodno trajanje nezaposlenosti*	1	4,95	$p < ,05$

*kovarijata

Glavni efekt točke mjerenja ($F = ,73$; $df = 1$; $p > ,05$) nije se pokazao značajnim. To znači da na razini cjelokupnog uzorka nije došlo do statistički značajne promjene u drugoj točki mjerenja u odnosu na prvu točku mjerenja u mjeri subjektivnog financijskog stanja kod osoba koje su u obje točke mjerenja bile nezaposlene. Glavni efekt dobi ($F = 1,82$; $df = 2$; $p > ,05$) i interakcijski efekt točke mjerenja i dobi ($F = ,01$; $df = 2$;

$p > ,05$) također se nisu pokazali značajnima. Rezultati nisu u skladu s očekivanjima, a prikazani su na slici 3.

Slika 3. Subjektivno financijsko stanje različitih dobnih skupina u dvije točke mjerenja

B. U drugoj analizi ispitali smo razlike u mjeri subjektivnog financijskog stanja između tri nezavisne obrazovne skupine i s obzirom na dvije točke mjerenja.

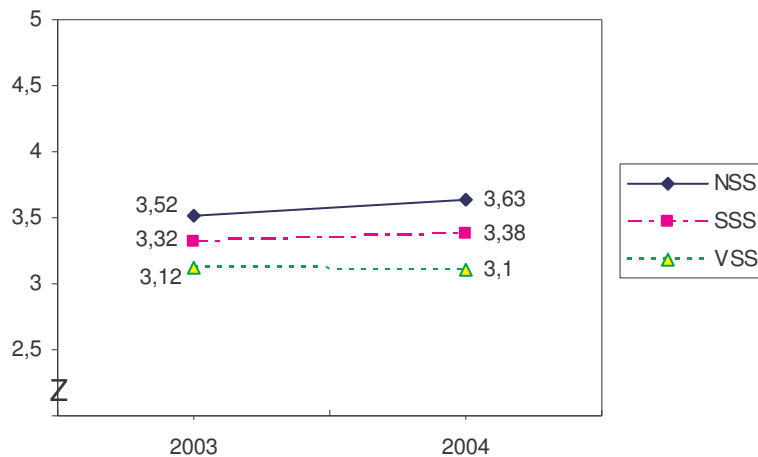
Rezultati se nalaze u tablici 7.

Tablica 7
Rezultati složene analize varijance za varijablu Subjektivnog financijskog stanja

varijabla	df	F-omjer	značajnost
Točka mjerenja	1	,30	$P > ,05$
Obrazovanje	2	1,56	$p > ,05$
Točka mjerenja × obrazovanje	2	,10	$p > ,05$
Prethodno trajanje nezaposlenosti*	1	8,00	$P < ,01$

*kovarijata

Glavni efekti točke mjerenja ($F = ,30$; $df = 1$; $p > ,05$) i obrazovanja ($F = 1,56$; $df = 2$; $p > ,05$) nisu se pokazali značajnima, kao što se niti interakcijski efekt tih dviju varijabli nije pokazao značajnim ($F = ,10$; $df = 2$; $p > ,05$). Rezultati nisu u skladu s očekivanjima, a vidljivi su na slici 4.

Slika 4. Subjektivno financijsko stanje različitih obrazovnih kategorija u dvije točke mjerenja

3 Analize varijance za zavisnu varijablu Psihičko zdravlje

A. U prvoj analizi ispitali smo razlike u mjerama psihičkog zdravlja između tri nezavisne dobne skupine i s obzirom na dvije točke mjerenja.

Rezultati se nalaze u tablici 8.

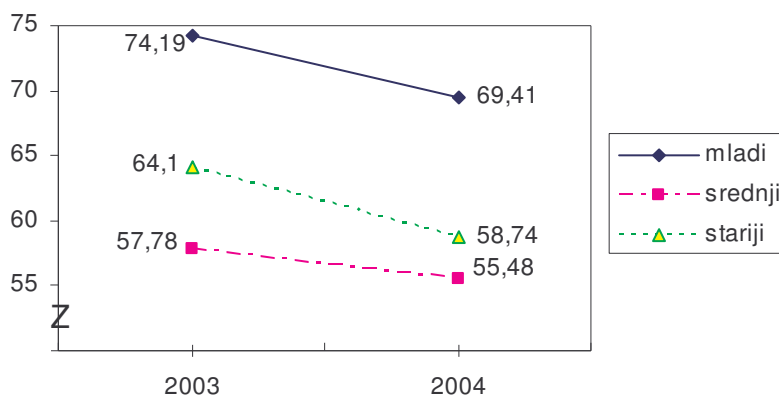
Tablica 8
Rezultati složene analize varijance za varijablu Psihičko zdravlje

varijabla	df	F-omjer	značajnost
Točka mjerenja	1	10,17	p<,01
Dob	2	17,74	p<,01
Točka mjerenja × dob	2	,50	p>,05

Glavni efekt točke mjerenja pokazao se značajnim ($F=10,17$; $df=1$; $p<,01$). Odnosno, kao što je to vidljivo iz slike 5. na razini cjelokupnog uzorka došlo je do statistički značajne promjene u mjerama psihičkog zdravlja tokom razdoblja od godine dana kod osoba koje su u obje točke mjerenja bile nezaposlene. Naime, psihičko zdravlje tih osoba je smanjeno. To je i u skladu s očekivanjima. Glavni efekt dobi se također pokazao značajnim ($F=17,74$; $df=2$; $p<,01$). To znači da se osobe različite dobi statistički značajno razlikuju u mjerama psihičkog zdravlja, i to u obje točke mjerenja.

Na slici 5. je to i vidljivo. Interakcija dobi i točke mjerenja pokazala se neznačajnom ($F=,50$; $df=2$; $p>,05$).

Scheffeov post-hoc test nam pokazuje da se mladi statistički značajno razlikuju od obje starije skupine ($p<,01$), dok se srednja dobna skupina statistički značajno ne razlikuje od najstarije dobne skupine ($p>,05$). Razlika ide u smjeru da mladi u obje točke mjerenja imaju bolje psihičko zdravlje nego pripadnici drugih dviju dobnih skupina.

Slika 5. Psihičko zdravlje različitih dobnih skupina u dvije točke mjerenja

B. U drugoj analizi ispitali smo razlike u mjerama psihičkom zdravlju između tri nezavisne obrazovne skupine i s obzirom na dvije točke mjerenja.

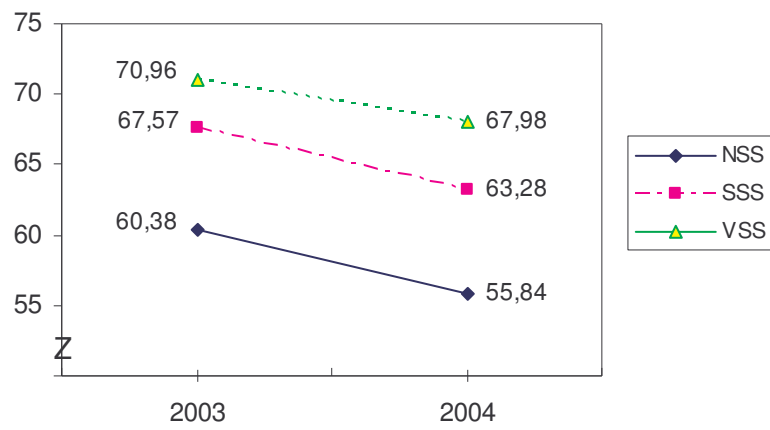
Rezultati se nalaze u tablici 9.

Tablica 9
Rezultati složene analize varijance za varijablu Psihičko zdravlja

varijabla	df	F-omjer	značajnost
Točka mjerenja	1	,61	$P>,05$
Obrazovanje	2	2,44	$P>,05$
Točka mjerenja × obrazovanje	2	,07	$p>,05$
Dob*	1	22,35	$P<,01$

*kovarijata

Glavni efekt točke mjerenja ($F=,61$; $df=1$; $p>,05$), glavni efekt obrazovanja ($F=2,44$; $df=2$; $p>,05$) i interakcijski efekt točke mjerenja i obrazovanja ($F=,07$; $df=2$; $p>,05$) nisu se pokazali značajnima. Rezultati su vidljivi na slici 6., te nisu u skladu s očekivanjima.

Slika 6. Psihičko zdravlje različitih obrazovnih kategorija u dvije točke mjerenja

DISKUSIJA

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati promjene u psihološkim posljedicama nezaposlenosti (psihološkoj deprivaciji, financijskim brigama i psihičkom zdravlju), te ustanoviti jesu li te promjene povezane s dobi i obrazovanjem nezaposlenih.

Pretpostavili smo da će unutar godine dana u tim varijablama doći do promjene (naravno, u negativnom smjeru) kod osoba koje su u tom razdoblju bile i ostale nezaposlene. Također smo pretpostavili da osobe srednje dobi, te osobe najnižeg obrazovanja imaju najviše negativnih posljedica, te da će kod njih promjene u psihološkim posljedicama biti najveće.

Naši rezultati nisu u potpunosti potvrdili naše pretpostavke. Pogledamo li naše rezultate i grafičke prikaze tih rezultata vidjet ćemo da je do promjene došlo u dvije od tri psihološke posljedice nezaposlenosti, no da ta promjena nije povezana s dobnom kategorijom i obrazovnom razinom nezaposlenih osoba. O razlozima zbog kojih pretpostavke našeg istraživanja nisu u potpunosti potvrđene možemo samo nagađati.

Promjena u psihološkim posljedicama nezaposlenosti

Prvo ćemo se osvrnuti na prvi dio problema našeg istraživanja i na moguća objašnjenja dobivenih rezultata. Taj dio se odnosi na promjenu u mjerama psiholoških posljedica tijekom godine dana nezaposlenosti.

Pri definiranju pretpostavki istraživanja pošli smo od podataka McKee-Ryan-a i suradnika (2005) koji su na temelju prikupljenih rezultata u svojoj metaanalizi došli do snažnih indicija o uzročno-posljedičnom odnosu nezaposlenosti i psihološke dobrobiti tih osoba. Oni navode da se s trajanjem negativan efekt nezaposlenosti kumulira te da se posljedice nezaposlenosti povećavaju. Mi taj efekt nismo dobili u jednoj od tri psihološke posljedice nezaposlenosti, dok je u druge dvije psihološke posljedice došlo do promjene u očekivanom smjeru. Naime, u drugoj točki mjerenja došlo je do povećanja psihološke deprivacije i do smanjenja psihičkog zdravlja. Iako je i u trećoj varijabli (financijske brige) došlo do male promjene, koja je u skladu s očekivanjima, ta razlika je neznatna, odnosno nije statistički značajna ($F=-1,01$; $df=382$; $p>0,05$).

Navest ćemo neke od mogućih razloga zbog čega nismo dobili razliku i u trećoj varijabli koja predstavlja jednu od psiholoških posljedica nezaposlenosti, odnosno u financijskim brigama.

Financijske brige su jedina varijabla u ovome istraživanju koja se ispitivala sa samo jednim pitanjem («*Gledajući mjesec dana unatrag, koliko su vas često morale ozbiljne novčane brige?*») na koje su ispitanici odgovarali zaokruživanjem jednog od pet ponuđenih odgovora. Tako je raspon mogućih rezultata na ovoj mjeri bio vrlo mali. Točnije, ispitanici su na mjeri financijskih briga mogli postići rezultat koji se kretao od nule do pet. Druge dvije varijable mjerene su s više pitanja, zbog čega su osobe mogle dobiti različite rezultate nego što je moguće kod mjere financijskih briga. Stoga je osjetljivost mjere financijskih briga puno manja, što znači da je manja mogućnost razlikovanja ispitanika. Uzmemo li u obzir i to da su to sve subjektivne mjere, pogreška osobne jednadžbe ispitanika je vjerojatno veća na mjeri koja se sastoji od samo *jednog pitanja*. Naime, neki ljudi su skloniji davanju ekstremnih odgovora dok su neki skloniji davanju srednjih. Zbog toga će se ta pogreška više odraziti na rezultate koje dobivamo samo pomoću jednog pitanja.

Ukoliko pogledamo mjere korištene u sličnim istraživanjima koja se bave ovim pitanjem možemo primijetiti da su istraživači većinom koristili više pitanja kako bi ispitali financijske brige nezaposlenih osoba. Primjerice, Vinokur i suradnici (1996) koristili su tri pitanja na koja se odgovaralo s jednim od pet ponuđenih odgovora. Tu su skalu preuzeli i Price i Fang 2002. godine u svom istraživanju. Creed i Watson (2003) koristili su čak sedam čestica na koje su odgovaralo jednim od pet ponuđenih odgovora. Zbog toga su osjetljivost i pouzdanost njihovih mjera veće nego što je slučaj u našem istraživanju.

U obzir treba uzeti i to da je *razmak između dva mjerenja* bio 15 mjeseci, što nije malo uzimajući u obzir neka strana istraživanja koja su se bavila promjenama u posljedicama nezaposlenosti koja su imala i manji razmak među mjerenjima (primjerice Wanberg, 1995). Međutim, Hrvatska je zemlja u tranziciji s velikom stopom nezaposlenosti, te dugotrajna nezaposlenost nije rijetkost. Možda taj vremenski razmak nije dovoljan da bi u takvim društvenim uvjetima došlo do promjene u ovoj posljedici nezaposlenosti. Primjerice McKee-Ryan i sur. (2005) u svojoj metaanalizi navode istraživanja koja su pokazala da ljudi procjenjuju sebe uspoređujući se sa sebi

referentnom skupinom. Ukoliko su pripadnici njihove referentne skupine u jednakoj situaciji, percepcija vlastite situacije će biti bolja. Odnosno, ukoliko osoba uzrok nezaposlenosti pripiše vanjskim (eksternalnim) faktorima, primjerice društvenom kontekstu, tada će psihološke posljedice nezaposlenosti biti manje nego kada bi osoba uzroke pripisala unutarnjim faktorima, odnosno samom sebi (Prussia, Klinicki i Bracker, 1993; Miller i Hoppe, 1994; Wenberg, 1997; prema McKee-Ryan i sur., 2005).

Uz ovo, treba spomenuti i to da nezaposlene osobe često pribjegavaju različitim oblicima *neslužbene ekonomske djelatnosti* (Galešić, Maslić-Seršić i Šverko, 2003). Zbog toga su posljedice nezaposlenosti možda manje izražene (naročito) u financijskoj sferi života. Provjerali smo bave li se zaista naši ispitanicima nekim oblikom neslužbene ekonomske djelatnosti. Analiza naših podataka je to potvrdila. Čak 31,9% naših ispitanika barem par puta mjesečno obavlja „sitne poslove u fušu“, 39,9% ispitanika „radi trajniji posao, no bez ugovora“, dok 11,9% „povremeno radi honorarne poslove, uz ugovor“. To im nesumnjivo poboljšava njihovu financijsku situaciju.

Povezanost dobi i obrazovanja s promjenama u psihološkim posljedicama nezaposlenosti

U drugom dijelu ćemo se osvrnuti na potprobleme našeg istraživanja i na još neka moguća objašnjenja dobivenih rezultata. Taj dio se odnosi na povezanost naših nezavisnih varijabli (dobi i obrazovanja) s psihološkim posljedicama nezaposlenosti i promjenama u tim posljedicama.

Dob, kao nezavisna varijabla, se pokazala značajnom za dvije (psihološku deprivaciju i psihičko zdravlje) od tri zavisne varijable koje predstavljaju psihološke posljedice nezaposlenosti. Međutim, pretpostavka zakrivljenog odnosa dobi i psiholoških posljedica nezaposlenosti koju su dobili Rowley i Feather (1987); Warr i Jackson (1984); Winefield (1995); Šverko, Galešić, Maslić-Seršić (2004) u svojim istraživanjima, nije se potvrdila. No, također postoji i manji broj istraživača koji su dobili rezultate slične našima. Primjerice, rezultati istraživanja Creed-a i Watson-a (2003) također nisu potvrdili zakrivljeni odnos dobi i psiholoških posljedica nezaposlenosti, već su dobili linearnu povezanost. Odnosno, njihovi rezultati ukazuju na to da se s porastom dobi povećavaju i posljedice nezaposlenosti. Autori kao objašnjenje dobivene linearne povezanosti, umjesto zakrivljene povezanosti, pripisuju razlikom u

uzorku, odnosno selekcijom vrlo mladih (ispod 18 godina) i najstarijih (iznad 55 godina) ispitanika u radnosposobnoj populaciji. Međutim, mi tu selekciju uzorka nismo činili u našem istraživanju stoga ćemo pokušati pronaći neka druga objašnjenja naših rezultata.

S druge strane, obrazovanje kao druga nezavisna varijabla u istraživanju, nije se pokazala značajnom niti za jednu mjeru psiholoških posljedica nezaposlenosti (što je različito od rezultata koje je dobio Hepworth, 1980, Price i Fang, 2002).

Polazeći od zaključaka Jackson-a i Warr-a, (1984) i Feather-a, (1990) koji navode da se s produženjem nezaposlenosti akumuliraju stresori i njihovo negativno djelovanje na nezaposlenu osobu, pretpostavili smo da će kod osoba srednje dobi i osoba najnižeg obrazovanja (odnosno, kod skupina za koje smo pretpostavili da imaju najviše stresora) promjena tijekom godine dana nezaposlenosti biti najveća. Međutim, rezultati ne potvrđuju ovu pretpostavku. Kod svih dobnih skupina, jednako kao kod svih obrazovnih skupina, je tijekom godine dana došlo do jednake promjene u psihološkim posljedicama nezaposlenosti.

Ukoliko usporedimo naš nacrt istraživanja i metodologiju s metodologijom drugih istraživanja koja se bave odnosom dobi i obrazovanja s psihološkim posljedicama nezaposlenosti, možemo primijetiti da su one ponešto različite. Pogledamo li primjerice skupine koje su odabrali drugi autori možemo primijeti razlike u broju dobnih kategorija, rasponu pojedinih kategorija te rasponu cijelog uzorka. Primjerice; Šverko, Galešić, Maslić-Seršić, (2004) su imali pet skupina različite dobi, dok smo mi imali svega tri kategorija. Također, naša najmlađa skupina su nezaposlene osobe do 30 godina, a naša najstarija skupina od 45 godina. Fryer i Payne su primjerice, imali ispitanike do svega 20 godina u svojoj najmlađoj skupini, dok su najstariju skupinu sačinjavale nezaposlene osobe od 60 do 64 godine. Što se obrazovanja tiče, Price i Fang (2002) na osnovi obrazovanja ispitanike dijele na pet skupina.

Zbog tih razlika u odabiru dobnih i obrazovnih kategorija mi smo dodatno provjerili jesu li naše pretpostavke povezanosti dobnih, te obrazovnih kategorija s posljedicama nezaposlenosti bile opravdane. Provjerili smo razlikuju li se zaista osobe različite dobi po obiteljskoj odgovornosti koja je bila glavni razlog zbog kojih smo pretpostavili da će osobe srednje dobi biti više pogođene statusom nezaposlenosti i da će promjene tijekom godine dana nezaposlenosti kod tih osoba biti najveće. Analiza varijance i Scheffe-ov

post-hoc-test su pokazali da osobe srednje dobi zaista imaju najveću obiteljsku odgovornost, dok najmlađe osobe imaju najmanju. Sve tri dobne kategorije se statistički značajno razlikuju jedna od druge ($F=54,97$; $df=2$; $p<,01$). To nam potvrđuje da smo naše ispitanike dobro podijelili u dobne kategorije. Odnosno, da smo ih u dobne kategorije raspodijelili po kriteriju za kojeg su autori prethodnih istraživanja zaključili da je važan za psihološko iskustvo nezaposlenosti (obiteljskoj odgovornosti).

Što se obrazovnih skupina tiče, smatrali smo da će se osobe višeg obrazovanja baviti poslovima koje će bolje zamjenjivati latentne i manifestne funkcije rada, a zajedno s time da će i promjene (naravno, u negativnom smjeru) u godini dana nezaposlenosti kod tih osoba biti manje. Kako bismo provjerili jesmo li po tom kriteriju i podijelili obrazovne skupine analizirali smo tri varijable koje se odnose na poslove kojima se ljudi bave. To su: „poslovi u domaćinstvu“, „rad na crno, u fušu i honorarno“, te „usavršavanje i rekreacija“. Jednostavna analiza varijance i Scheffeov post-hoc test su pokazali da se razlikuju po čestini obavljanja poslova u domaćinstvu ($F=4,32$; $df=2$; $p<,05$) i to na način da se razlikuju NSS i VSS, dok se SSS ne razlikuje niti od jedne skupine. Naravno, smjer promjene jest da se NSS češće bave poslovima u domaćinstvu. Što se tiče usavršavanja i rekreacije, situacija je slična ($F=3,20$; $df=2$; $p<,05$). VSS se češće nego NSS bave s time poslovima, dok se SSS ne razlikuje niti od NSS niti od VSS. Jedino kod „poslova na crno, u fušu ili honorarno“ nema razlike ($F=1,12$; $df=2$; $p>,05$). Ako uz ovo dodamo podatak koji smo maloprije spomenuli, odnosno da se osobe iz našeg istraživanja bave radom „na crno“, lakše ćemo objasniti i to zbog čega kod mjere financijskih briga nije došlo do statistički značajne promjene unutar godine dana nezaposlenosti. Očito je da se osobe bave poslovima „na crno“ i također da se sve osobe (bez obzira na obrazovanje) jednako često bave tim poslovima što im olakšava njihovu financijsku situaciju. Ali ne samo financijsku situaciju, već je vrlo vjerojatno da im to zamjenjuje i latentne funkcije rada. To je jedan od mogućih razloga zbog čega naši rezultati nisu potvrdili pretpostavku da se obrazovne skupine međusobno razlikuju u psihološkim posljedicama nezaposlenosti.

Nakon ove provjere razlikuju li se kategorije našeg uzorka po bazičnim varijablama za koje pretpostavljamo da su bitne za iskustvo nezaposlenosti osoba različite dobi (obiteljska odgovornost) i osoba različitog stupnja obrazovanja (različitošću provođenja vremena), važno je spomenuti da se Hrvatska, kao zemlja u tranziciji razlikuje od

ostalnih zemalja koje nisu u takvoj situaciji. Stoga je moguće da za Hrvatsku ne vrijede u potpunosti podaci dobiveni u nekim drugim zemljama. Već smo spomenuli učestali „rad na crno“, a također treba spomenuti to da je u Hrvatskoj visoka stopa nezaposlenosti te da nezaposlene osobe u takvoj društvenoj situaciji vjerojatno imaju manje negativnih psiholoških posljedica nego što bi imali da nije tako. To možemo i potvrditi time da su rezultati na mjerama psiholoških posljedica nezaposlenosti više prosječni, nego niski. Naše istraživanje još jednom dokazuje da se podaci dobiveni u istraživanjima drugih zemalja ne mogu tako jednostavno i bez provjere generalizirati na zemlje različitih ekonomskih i društvenih okolnosti.

Metodološki nedostaci istraživanja

Na kraju ćemo spomenuti neke metodološke nedostatke našeg istraživanja. Longitudinalno istraživanje, uz mnoštvo svojih prednost (isti ispitanici u obje točke mjerenja, mogućnost utvrđivanja uzročno-posljedičnih odnosa i sl.), za sobom povlači i neke nedostatke. Glavni nedostatak je selekcijski efekt. Naime, u longitudinalnom istraživanju uvijek imamo odrađeni „otpad“ ispitanika. Neki promijene adresu, neki preminu, neki ne žele više sudjelovati u istraživanju. Osim ovog „otpada“ ispitanika za kojeg smatramo da je slučajna te da zbog toga ne utječe značajno na rezultate, imamo i „otpad“ koji bi mogao utjecati na rezultate. Primjerice, moguće je da se ispitanici koji ostaju u istraživanju razlikuju primjerice po anksioznošću i strahu od onih koji nisu završili istraživanje (Greatz, 1993; prema McKee-Ryan i sur. 2005) što bi moglo utjecati na rezultate i na to da neki naši rezultati nisu u skladu s našim pretpostavkama.

Kao drugo - potrebno je naglasiti da smo sve konstrukte mjerili *samoprocjenom*. Uz ovakav oblik ispitivanja vežu se i neke metodološke pogreške. Najčešće od njih su neiskrenost i osobna jednadžba ispitanika i sl. Iako smatramo da ispitanici nisu imali razloga neiskreno odgovarati, moramo uzeti u obzir činjenicu da se istraživanje provodilo u *prostorijama Zavoda za zapošljavanje* što bi možda moglo utjecati na to da su ispitanici primjerice disimulirali, odnosno da su se željeli prikazati u boljem svjetlu (kako bi se prikazali da su sposobni za rad), ali također su mogli i simulirati da su u nepovoljnijem položaju nego što jesu, primjerice što se tiče njihove financijske situacije. Kako bi povećali pouzdanost naših mjera te kako bi bili sigurniji u naše

rezultate bilo bi dobro da smo uz samoprocjene imali i neke druge mjere, primjerice procjene drugih ljudi.

Svakako treba spomenuti raspon mogućih rezultata kojeg su ispitanici mogli postići na mjerama psiholoških posljedica nezaposlenosti. Taj raspon za mjeru financijskih briga bio je od 0 do 5, na mjeri psihološke deprivacije bio je od 6 do 24, a na mjeri psihičkog zdravlja bio je najveći, od 0 do 100. Mali raspon, naročito na mjeri financijskih briga mogao je dovesti do smanjene mogućnosti razlikovanja ispitanika prema njegovim rezultatima stoga smatramo da se u budućim istraživanjima taj raspon trebao povećati.

Iako rezultati nisu u potpunosti potvrdili sve naše pretpostavke i iako razlike u mjerama psiholoških posljedica nezaposlenosti nisu velike, dobili smo još jedan dokaz da nezaposlene osobe *nisu homogena skupina* te da iskustvo nezaposlenosti ovisi o mnoštvo faktora. Naravno, mi smo u ovom istraživanju obuhvatili samo neke od mogućih faktora, te se nadamo da će se ispitivanje tih faktora, kako pojedinačno tako i njihov međuođnos, nastaviti.

ZAKLJUČAK

Ovim istraživanjem utvrđeno je da je kod osoba koje su u obje točke mjerenja (razlika između dva mjerenja je 15 mjeseci) bile nezaposlene došlo do povećanja psihološke deprivacije i smanjenja psihičkog zdravlja, dok u mjeri financijskih briga nije došlo do promijene.

Dob kao nezavisna varijabla se pokazala značajnom varijablom za dvije od tri zavisne varijable koje predstavljaju psihološke posljedice nezaposlenosti. Mlađa skupina ima manje negativnih psiholoških posljedica na mjeri psihološke deprivacije i psihičkog zdravlja od starijih skupina.

Obrazovanje, kao druga nezavisna varijabla u istraživanju, nije se pokazala značajnom niti za jednu zavisnu varijablu psihičkog zdravlja.

Interakcije točke mjerenja i nezavisnih varijabli nisu se pokazale značajnom. Dragim riječima, nismo potvrdili pretpostavku da će promjene u psihološkim posljedicama nezaposlenosti biti povezane s dobi, odnosno obrazovanjem.

Iako nismo u potpunosti dobili potvrdu svih naših pretpostavki, naši rezultati ukazuju na to da nezaposlene osobe nisu jedna homogena skupina s jednakim reakcijama i jednakim iskustvom, već da njihovo iskustvo ovisi o mnoštvu faktora, kako društvenog konteksta tako i individualnih karakteristika nezaposlene osobe.

LITERATURA

Aron, A. i Aron, E. N. (1994). *Statistics for psychology*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.

Baron, R.M. i Kenny, D.A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 6, 1173-1182.

Creed, P. A. i Watson, T. (2003). Age, Gender, Psychological Wellbeing and the Impact of Losing the Latent and Manifest Benefits of Employment in Unemployed People. *Australian Journal of Psychology*, 55(2), 95-103

Creed, P. A., Muller, J., Macchin, M. A. (2001). The role of satisfaction with occupational status, neuroticism, financial strain and categories of experience in predicting mental health in the unemployed. *Personality and Individual Differences* 30 (2001) 435-447

Feather, N. T. (1990). *The Psychological Impact of Unemployment*. New York: Springer-Verlag.

Fryer, D. i Payne, R. (1986). Being unemployed: A review of the literature on the psychological experience of unemployment. In C. L. Cooper & I. Robertson (Eds.), *International Review of Industrial and Organizational Psychology* (pp. 235-278). Chichester: John Wiley & Sons.

Galešić, M., Maslić-Seršić, D., Šverko, B. (2004): *Nezaposleni u Hrvatskoj 2003: Psihološke posljedice nezaposlenosti: Subjektivno zdravlje. Parcijalni izvještaj o napretku istraživanja u okviru projekta "Psihološki aspekti nezaposlenosti"*. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Galešić, M., Maslić-Seršić, D., Šverko, B. (2003): *Nezaposleni u Hrvatskoj 2003: Svakodnevne aktivnosti, financijsko stanje, socijalna podrška, intenzitet i način traženja posla, psihološka deprivacija, stavovi prema radu i nezaposlenosti; Parcijalni izvještaj o napretku istraživanja u okviru projekta "Psihološki aspekti nezaposlenosti"*. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Gowan, M. A. i Gatewood, R. D. (1997). A Model of Response to the Stress of Involuntary Job loss. *Human Resource Management Review*, 7(3), 277-298.

Hepworth, S. J. (1980). Moderating factors of the psychological impact of unemployment. *Journal of Occupational Psychology*, 53, 139-145.

Jahoda, M. (1982). *Employment and unemployment: The psychology of social issues*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kanfer, R., Wanberg, C. R. & Kantrowitz T. M. (2001). Job Search and Employment: A Personality-Motivational Analysis and Meta-Analytic Review. *Journal of Applied Psychology*, 86, 837-855.

Leana, C.R. i Feldman D.C. (1992). *Coping with Job Loss – How Individuals, Organizations and Communities Respond to Layoffs*. New York, US: Lexington Books.

Maslić-Seršić, D. (2005). Kada nezaposleenost podrazumijeva narušeno psihološko zdravlje?-17. dani Ramira Bujasa. Zagreb: Školska knjiga,17

McKee-Ryan, F. M., Song, Z., Wamberg C. R. & Kinicki, A. J. (2005) Psychological and Physical well-being during unemployment: A meta-analytic study. Re-submitted to the *Journal of Applied Psychology*, Vol. 90, 53-56.

Mrnjavac, Ž. (1996). *Mjerenje nezaposlenosti*. Split: Ekonomski fakultet.

Petz, B.(ur.), Furlan, I., Kljaić, S., Kolesarić, V., Krizmanić, M., Szabo, S. i Šverko,B. (1992). *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta

Price, R. H. I Fang, L. (2002). Unemployed Chinese workers: the survivors, the worried young and the discouraged old. *Int. J. of Human Resource Management* 13:3 May, 416-430.

Rowley, K.M. i Feather, N.T. (1987). The impact of unemployment in relation to age and length of unemployment. *Journal of Occupational Psychology*, 60, 323-332.

Šverko, B., (1991). Značenje rada u životu pojedinca: radne vrijednosti, važnost rada i alijenacija. *Uvod u psihologiju*, 15-56. Zagreb: Prosvjeta.

Terry, D. J. (1994). Determinants of Coping: The Role of Stable and Situational Factors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(5), 895-910.

Ullah, P.(1990). The association between income, financial strain and psychological well-being among unemployed youths. *Journal of Occupational Psychology*, 63, 317-330.

Vinokur, A. D., Price, R. H. I Caplan, R. D. (1996) Hard Times and Hurtful Partners: How Financial Strain Affects Depression and Relationship satisfaction of Unemployed Persons and Their Spouses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 166-179.

Wanberg, C. R. (1995). A Longitudinal Study of the Effects of Unemployment and Quality of Reemployment. *Journal of Vocational Behaviour*, 46, 40-54.

Warr, P. i Jackson, P (1984). Men without jobs:Some correlations of age and length of unemployment. *Journal of Occupational Psychology*, 57, 77-85.

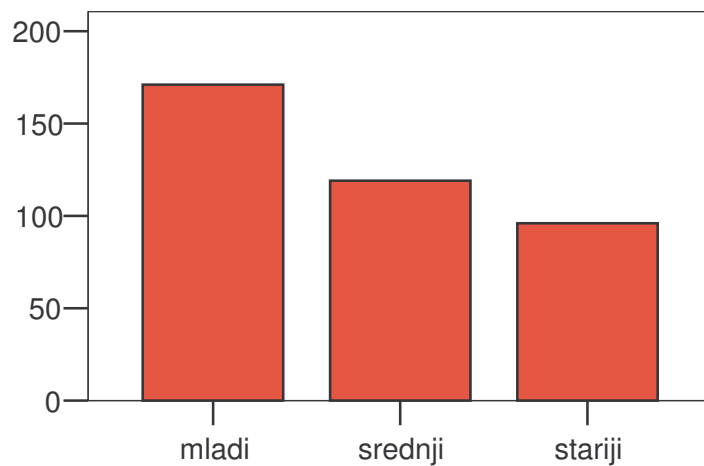
Winefield, A. H. (1995). Unemployment: Its psychological costs. *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 10, 169-212.

URL: <http://www.hzz.hr>

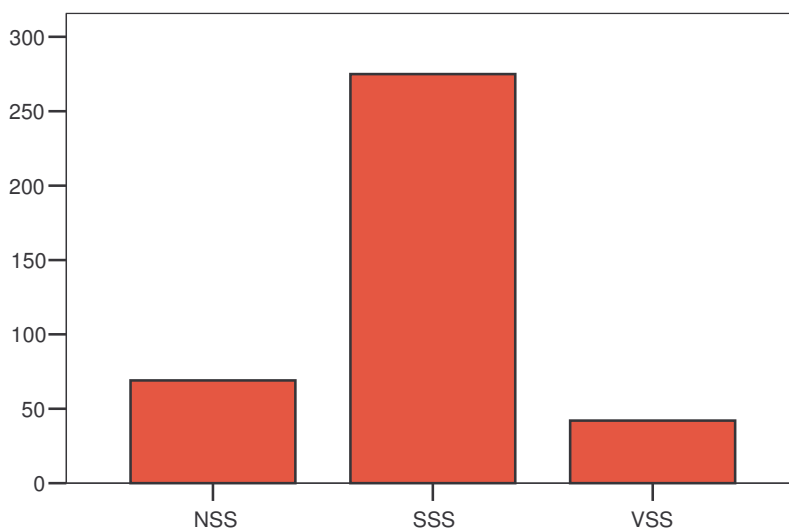
PRILOG

Tablica 10. Struktura uzorka po područjima i županijama.

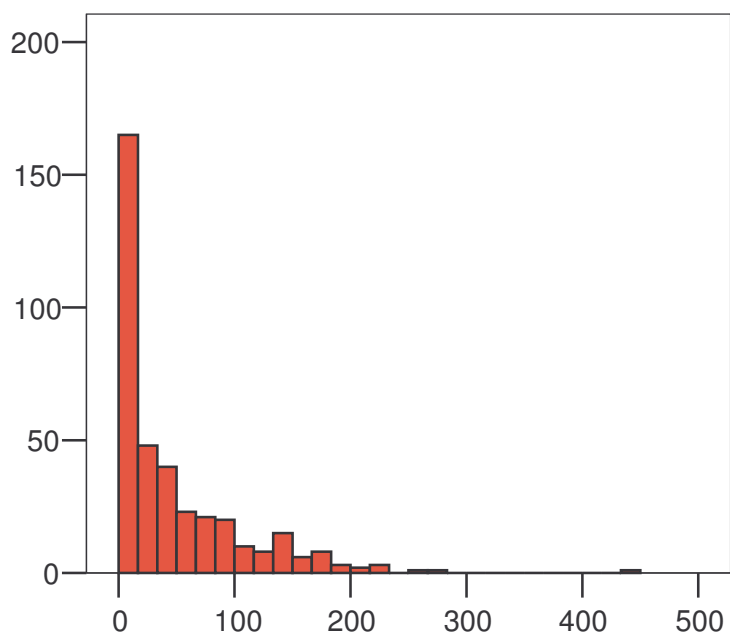
	Postotak nezaposlenih u RH, 06/2003	Broj u uzorku	Postotak u uzorku
Zagreb i okolica	17%	57	28%
Grad Zagreb	13%	42	21%
Zagrebačka	5%	15	7%
Dalmacija	24%	36	18%
Splitsko-dalmatinska	13%	14	7%
Zadarska	4%	12	6%
Šibensko-kninska	4%	9	5%
Dubrovačko- neretvanska	3%	0	0%
Slavonija	24%	43	20,5%
Osječko-baranjska	10%	21	10%
Vukovarsko-srijemska	7%	11	5%
Brodsko-posavska	5%	10	5%
Požeško-slavonska	2%	1	0,5%
Istra i Primorje	7%	17	9%
Primorsko-goranska	5%	10	5%
Istarska	2%	7	4%
Lika, Kordun, Banovina	11%	23	12%
Sisačko-moslavačka	6%	14	7%
Karlovačka	4%	9	5%
Ličko-senjska	1%	0	0%
Sjeverna Hrvatska	17%	27	12,5%
Bjelovarsko-bilogorska	4%	8	4%
Varaždinska	3%	7	3%
Virovitičko-podravska	3%	6	3%
Krapinsko-zagorska	2%	0	0%
Koprivničko- križevačka	2%	5	2%
Međimurska	2%	1	0,5%
UKUPNO	100%	202	100%

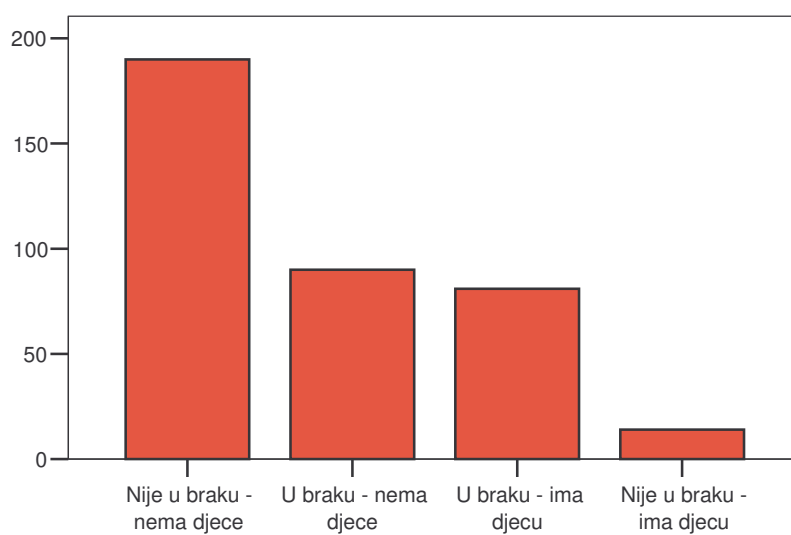
Slika 7 Distribucija dobi sudionika istraživanja (N=386)

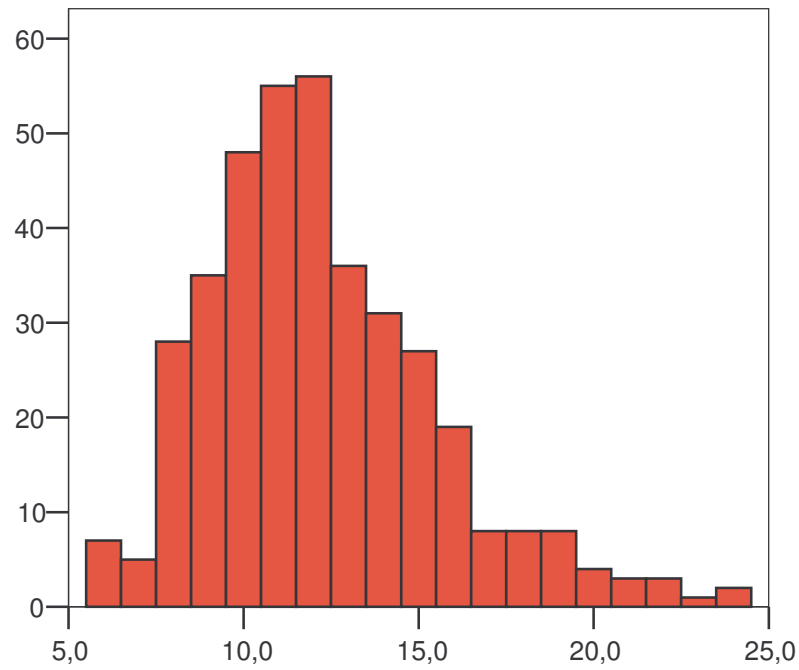
Slika 8 Distribucija obrazovanja sudionika istraživanja (N=386)

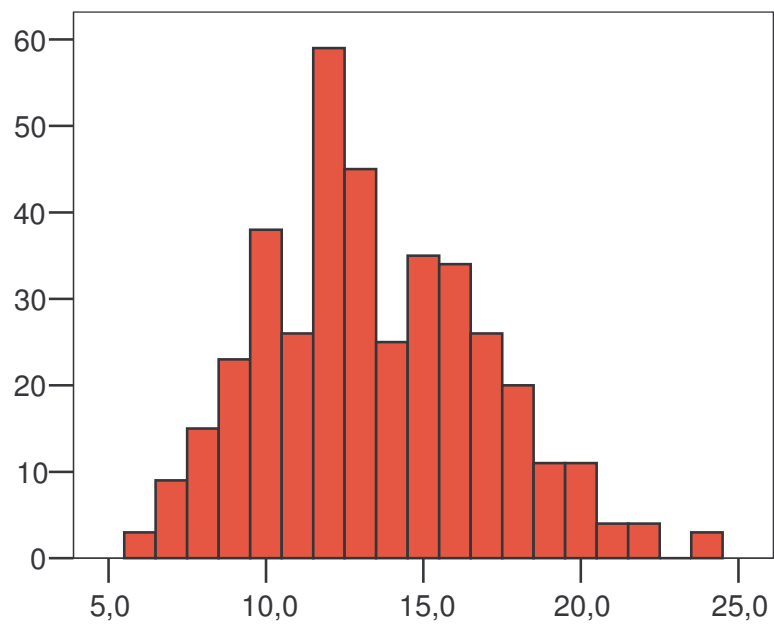
Slika 9 Distribucija prethodnog trajanja nezaposlenosti u mjesecima (N=375)

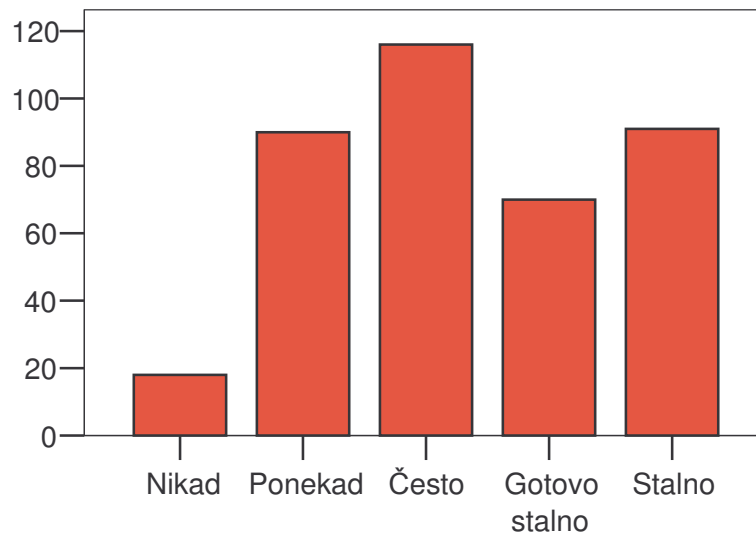
Slika 10 Distribucija obiteljske odgovornosti (N=375)

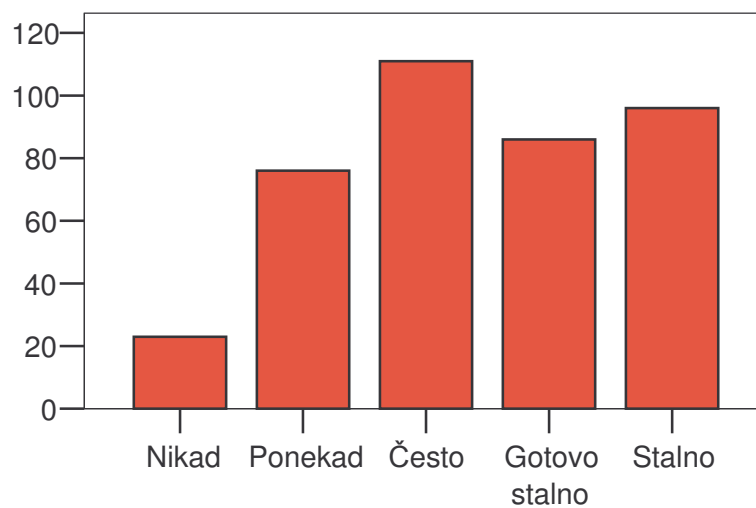
Slika 11 *Distribucija rezultata psihološke deprivacije u 1. točki mjerenja (N=384)*

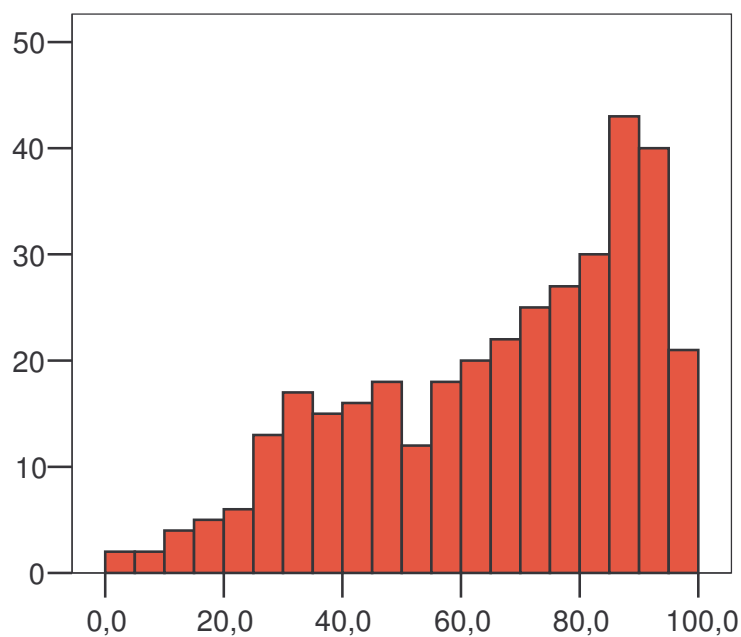
Slika 12 *Distribucija rezultata psihološke deprivacije u 2. točki mjerenja (N=391)*

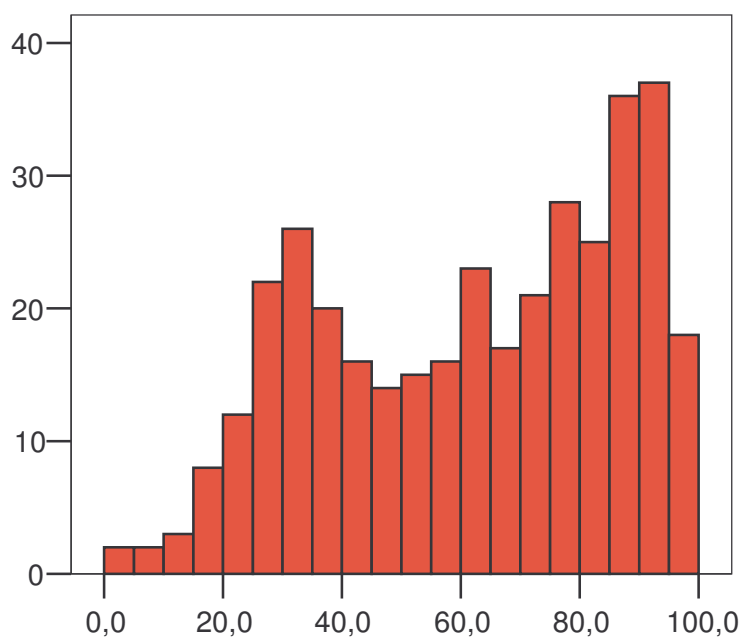
Slika 13 Distribucija rezultata finansijskih briga u 1. točki mjerenja (N=385)

Slika 14 Distribucija rezultata finansijskih briga u 2. točki mjerenja (N=385)

Slika 15 Distribucija rezultata psihičkog zdravlja u 1. točki mjerenja (N=356)

Slika 16 Distribucija rezultata psihičkog zdravlja u 2. točki mjerenja (N=361)

SKALA PSIHOLOŠKE DEPRIVACIJE

PD1. Kako izgleda vaš tipičan dan? Je li ispunjen aktivnostima (npr. radom-stalnim ili honorarnim, obiteljskim obavezama, poslovima u kući i vrtu, kućnoj radionici, društvenoj organizaciji, nekom klubu ili bilo kojom drugom aktivnošću)? Ili vam je dan uglavnom «prazan»?

- 1- Uvijek sam zaokupljen/a nekim poslom; moje je vrijeme ispunjeno.
- 2- Često sam zaokupljen/a nekim poslom, odnosno aktivnostima.
- 3- Obično nemam što raditi, tek tu i tamo pronađem sebi neku aktivnost.
- 4- Svaki moj dan je «prazan»; nemam što raditi i uglavnom ne znam što bih sa sobom.

PD2. Kako su uređeni vaš život i vaše obveze tijekom tipičnog dana?

- 1- Odlično sam organiziran/a; u svakom trenutku znam što mi je činiti.
- 2- Moj je život uglavnom dobro organiziran.
- 3- Nisam baš najbolje organiziran/a, ponekad ne znam što bih radio/la.
- 4- Nema nikakve pravilnosti u mom životu niti jasno utvrđenih obveza.

PD3. Koliko imate prilika za susrete s ljudima, druženje i zajedničke aktivnosti?

- 1- Intenzivno se družim s ljudima.
- 2- Dovoljno se družim s ljudima.
- 3- Uglavnom nemam dovoljno mogućnosti za druženje s ljudima.
- 4- Uopće nemam prilika za druženje s ljudima.

PD4. Što vi osobno mislite, smatrate li se korisnim članom društva?

- 1- Da, osjećam se korisnim članom društva.
- 2- Uglavnom se osjećam korisnim članom društva.
- 3- Češće se osjećam beskorisno nego korisno.
- 4- Osjećam se posve beskorisno i isključeno.

PD5. A što vam se čini, kako vas drugi vide? Cijene li vas i koliko im značite?

- 1- Ljudi me vrlo cijene.
- 2- Mislim da me uglavnom cijene.
- 3- Čini mi se da me ne cijene previše.
- 4- Nevažan/na sam ljudima.

PD6. A što vi sami mislite o sebi? Djeluju li okolnosti u kojima se sada nalazite na vaše samopouzdanje i osjećaj vlastite vrijednosti?

- 1- Bez obzira na okolnosti, uvjeren/a sam da sam vrijedna i uspješna osoba.
- 2- Uglavnom mislim da sam dovoljno vrijedna i uspješna osoba.
- 3- Ponekad se pitam jesam li promašio/la u životu.
- 4- Sve više sam uvjeren/a da je moj život promašen.

SKALE OPĆEG PSIHIČKOG ZDRAVLJA

UE

SF6. Da li ste u protekla 4 tjedna imali neke od dolje navedenih problema pri obavljanju svakodnevnih aktivnosti zbog bilo kakvih emocionalnih problema (npr. osjećaja depresije ili tjeskobe)?

- a) Skratili ste vrijeme provedeno u radu i drugim aktivnostima DA NE
- b) Obavili ste manje nego što ste željeli DA NE
- c) Niste obavili posao ili neke druge aktivnosti onako pažljivo kao obično DA NE

SF

SF7. U kojoj su mjeri, u protekla 4 tjedna, vaše fizičko zdravlje ili vaši emocionalni problemi utjecali na vaše uobičajene društvene aktivnosti u obitelji, s prijateljima, susjedima ili drugim ljudima?

1-uopće ne, 2-u manjoj mjeri, 3-umjereno, 4-prilično, 5-izrazito

SF11. Koliko su vas u protekla 4 tjedna vaše fizičko zdravlje ili emocionalni problemi ometali u društvenim aktivnostima (npr. posjete rodbini, prijateljima itd.)?

1-stalno, 2-skoro uvijek, 3-povremeno, 4-rijetko, 5-nikad

PZ

SF10. Slijedeća pitanja govore o tome kako se osjećate ili kako ste se osjećali u protekla 4 tjedna. Molim vas da za svako pitanje odaberete po jedan odgovor koji će najbliže odrediti kako ste se osjećali. Koliko ste (se) vremena u protekla 4 tjedna:

- b) bili vrlo nervozni
 - c) osjećali tako potišteni da vas ništa nije moglo razvedriti
 - d) osjećali spokojnim i mirnim
 - f) osjećali malodušnim i tužnim
 - h) bili sretni
- ...stalno, skoro uvijek, dobar dio vremena, povremeno, rijetko, nikada